

УДК 378+371.13

ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХОРЕОГРАФІЙ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ ЯКОСТЕЙ

Реброва О. Є.

У статті порушується питання побудови професіограми майбутніх учителів хореографії. Поставлене завдання вирішується на основі ментального підходу. Обґрунтована сутність поняття "художньо-педагогічна ментальність". Ментально-процесуальними атрибутами визначено: специфічне художньо-образне мислення; художньо-творча фахова рефлексія, креативність, індивідуальність особистісної фахової позиції щодо оцінювання хореографічних постановок тощо; поліхудожня зорієнтованість; духовно-педагогічна інтенціональність; науково-дослідна допитливість. Пропоновані якості подаються за результатами експерименту. Акцентовано увагу на вплив видів хореографії на певні ментальні якості.

***Ключові слова:** художня ментальність, педагогічна ментальність, художньо-педагогічна ментальність, майбутні вчителі хореографії, професіограма майбутнього вчителя хореографії.*

В статье поднимается вопрос построения профессиограммы будущих учителей хореографии. Поставленная задача решается на основе ментального подхода. Обоснована сущность понятия "художественно-педагогическая ментальность". Ментально-процессуальными атрибутами определено: специфическое художественно-образное мышление; художественно-творческая профессиональная рефлексия; креативность; индивидуальность личностной профессиональной позиции в оценке хореографических постановок и др.; полихудожственная ориентированность; духовно-педагогическая интенциональность; научно-исследовательская любознательность. Предлагаемые качества исследованы в ходе эксперимента. Акцентировано внимание на влияние видов хореографии на некоторые ментальные качества.

***Ключевые слова:** художественная ментальность, педагогическая ментальность, художественно-педагогическая ментальность, будущие учителя хореографии, профессиограмма будущего учителя хореографии.*

The article raises the question of job description for future choreography teachers. This problem can be solved in terms of mentality-based approach. The essence of the concept of "artistic pedagogical mentality" is substantiated. The mental and procedural attributes are considered to be as follows: specific artistic visual thinking, creative professional reflection, creativity, individuality of personal professional position in the assessment of choreographic performance, etc; multi-artistic orientation, spiritual pedagogical intentionality; scientific inquisitiveness. The suggested qualities have been studied in an experimental research. Attention is focused on the impact of choreography types upon certain mental qualities.

***Key words:** artistic mentality, pedagogical mentality, artistic-pedagogical mentality, future choreography teachers, job description for future choreography teachers.*

Останні роки галузь мистецької освіти ознаменувалася стрімким зростанням зацікавленого ставлення та збільшенням попиту щодо практичного опанування хореографією. Така тенденція викликана декількома факторами: впровадження інтегративних технологій та програм вивчення мистецтва починаючи з концепції Б. Юсова наприкінці 80-х років минулого століття; збільшенням гіподинамії дітей унаслідок навчального перевантаження; головне – інформаційний "бум", викликаний комп'ютерними технологіями, які "затягують" дітей та молодь у віртуальний світ штучних героїв та подій. Усе це викликало потребу компенсаторних видів діяльності школярів, які мали надати можливість творчої самореалізації, отримати нові враження, відчуття нову якість буття, спілкування через рух, танець, що гармонійно поєднують художньо-естетичний та фізичний розвиток дітей. До цього ж більш популярними в позашкільних закладах стають музично-театральні гуртки, аматорські колективи, які в своїх творчо-виконавських проєктах та заняттях застосовують танець та рухи під музику.

Усі ці реалії нашого буття ще раз довели, що педагогічна практика нерідко попереджає педагогічну теорію. Стохастичні явища в соціокультурному просторі змінюють уявлення щодо організації навчального процесу на рівні форм, методів і, особливо, змісту. Отже чільне місто, яке посіла хореографія в суспільстві, зумовило необхідність з наукового погляду оцінити реалії практики та обґрунтувати науково-методичну базу для якісного здійснення хореографічно-педагогічного процесу.

Серед актуальних завдань педагогічної науки в галузі хореографії – професіограма вчителя хореографічних дисциплін. Слід нагадати, що в 90-х роках заняття з хореографії здійснювали артисти балету, керівники ансамблів, тобто танцюристи-виконавці, або випускники хореографічних училищ та інститутів культури і мистецтв. Головним недоліком їх освіти була відсутність педагогічної кваліфікації, отож, і відсутність відповідних компетенцій і компетентностей щодо роботи з дітьми. Згодом започаткування спеціальності "Педагогіка і методика середньої освіти. Хореографія" змінили ситуацію, і вже на початку нового тисячоліття кваліфіковані викладачі хореографічних дисциплін, випускники музично-педагогічних факультетів поступово заповнили ринок праці. Крім того, й до сьогодні на науковому рівні не відрефлексована універсальність хореографічно-педагогічної професії, оскільки й досі не викристалізована науково-методична галузь з теорії та методики навчання хореографічних дисциплін вже в освітньому напрямку 0202 "Мистецтво", спеціальності 8.02020201 Хореографія* (за видами).

Аналіз наукових джерел з проблем підготовки вчителя хореографії показує, що потроху збільшується кількість досліджень з питань професійної підготовки вчителя хореографії. На сьогодні вже досліджено: феномен індивідуального стилю діяльності вчителів хореографії та його формування (Л. Андрушук); педагогічний потенціал різних видів хореографії у формуванні фахових умінь майбутніх учителів (О. Таранцева – народно-сценічний танець, О. Мартиненко – психотерапевтичні можливості джаз-модерн танцю; творчо-розвивальний потенціал сучасного танцю – О. Мікулінська); художня компетентність та грамотність майбутніх учителів хореографії України і Китаю на компаративістських засадах представлено в дослідженні Лю Цяньцзянь; естетичні компетенції та орієнтації представлени у дослідженні О. Попової, а педагогічні переконання майбутніх учителів хореографії досліджено Ю. Ростовською. Звертаємо увагу також на низку досліджень щодо особливостей професійної діяльності вчителів хореографії в системі педагогічної освіти та в закладах освіти різних типів, зокрема, й позашкільних, це праці Т. Благової, Л. Бондаренко, О. Мартиненко, А. Тарасок. Педагогічна майстерність керівника дитячого хореографічного об'єднання досліджувала О. Бурля.

Аналіз вказаних досліджень показав, що проблема хореографічної підготовки майбутніх учителів та специфіка діяльності вчителів хореографії досліджуються з позиції аналогії щодо підготовки майбутніх учителів музики. Це є логічним, оскільки хореографія – синтетичний вид мистецтва, до складу якого входить і музика. Деякі дослідження одразу орієнтуються на порівняльний аспект. Так, наприклад, О. Ростовська досліджує педагогічні переконання майбутніх учителів музики та хореографії, та як і Лю Цяньцзянь досліджує художню компетентність і художню грамотність майбутніх учителів музики та хореографії.

Враховуючи той факт, що будь-яка професійна діяльність зумовлена ментальними процесами, які зв'язані з особливістю певної галузі знань і впливають на професійний світогляд, на якості особистості як представника певної професійної спільноти [1], ми визначили феномен художньо-ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії як каталізатора підвищення якості освіти майбутніх фахівців. Під час дослідження також було застосовано порівняння та зіставлення ментальних властивостей музично-педагогічного та хореографічно-педагогічного фахових напрямів, що впливають й на відповідні якості майбутніх учителів.

Крім того, підготовка майбутніх учителів хореографії актуалізує питання усвідомлення їх специфіки як представників хореографічно-педагогічної спільноти. Така стратегія дозволить більш чітко визначити й методику, оскільки будуть враховані усі специфічні аспекти, які відрізняють саме фахівців у галузі *хореографічної педагогіки*. Це поняття ще не вживалося в науковій літературі, але ми сподіваємося, що в нього є перспектива бути теоретично обґрунтованим і вживаним у практику

мистецької освіти, як свого часу була започаткована і знайшла подальшого розвитку музична педагогіка.

Мета статті полягає в обґрунтуванні впливу художньо-педагогічної ментальності на "професіографічний портрет" майбутніх учителів хореографії з урахуванням вибраного ними виду танцювального мистецтва як домінуючого фахового напрямку.

Слід нагадати, що після започаткування теорії поліхудожнього виховання Б. Юсова у 1987 році ідея інтегрованих програм з мистецтва набула широкого узагальнення, більш глибокого розкриття у працях нової генерації вчених, серед яких Л. Масол, О. Костюк, Л. Левчук, О. Рудницька та інші [2]. В основі даного напрямку знаходиться еволюція мистецького синтезу, який виник у прадавні часи як цілісний художньо-творчий продукт наших пращурів. Згодом виокремилися різні види мистецтва, розвинулася система їх художньо-мовних засобів, стилів, художнього методу тощо, створилася методика викладання мистецтва. Але тяжіння до синтезу як наслідок генетичного, прадавнього ментального походження поступово знов поєднує види мистецтва в складні художні форми, що викликає і відповідний педагогічний напрям дослідження цього явища.

Про синтез мистецтва згадував Б. Яворський, О. Скрябін, М. Чурльоніс. У педагогіці знаходимо відгуки інтеграції видів мистецтва в багатьох працях таких учених, як Л. Ващенко, Т. Дорошенко, Н. Коляденко, А. Торопов, Л. Хлебнікова, С. Шацький.

Започаткування спеціалізації "Художня культура" в підготовці вчителів мистецьких дисциплін зумовило активізацію науково-методичних розробок щодо викладання художньої культури через синтез мистецтв (Л. Масол, О. Щолокова, О. Отич, Н. Миропольська, О. Полатайко та ін.). Окрім того, актуалізувалася проблема визначення "професійного портрету" вчителя мистецьких дисциплін, зокрема з урахуванням особливостей предмету викладання, а саме: художньої культури, синтезу мистецтв, а також з огляду на специфічні властивості, що відрізняють вчителів музики, хореографії, образотворчого мистецтва.

Обґрунтування "фахового портрету" майбутніх учителів хореографії, так як і вчителів музичного мистецтва та художньої культури, ми здійснювали з позиції ментального підходу. Методологія цього підходу характеризується міждисциплінарним синтезом, що й відповідало фаховій підготовці вчителів мистецьких дисциплін, оскільки вчителі хореографії мають володіти певними компетенціями в галузі музичного мистецтва та художньої культури. Ментальний підхід є багатоаспектним явищем, що зумовлено його багатодисциплінарністю, одним із векторів якого є професійний вектор. У галузі педагогічної науки ментальність допомагає визначити психолого-педагогічні та соціокультурні впливи та фактори, які є універсальними для будь-якого різновиду навчального процесу, що зумовлено спільними його закономірностями.

Теоретичні узагальнення досліджень педагогічної ментальності (Г. Колев, Л. Кондратова, Л. Мітіна, А. Маркова, В. Сластьонін) показав, що вчені акцентують увагу на сутності психологічних процесів, які породжують професійну ментальність взагалі та педагогічну зокрема. Серед них найголовнішими є такі: а) професіоналізація свідомості, що зумовлює формування типових форм психічного віддзеркалення дійсності; б) фахова транскомунікативність (множинність угруповування фахового спілкування), що створює професійне співтовариство; в) професійне спрямування діяльності, що динамізує процес набуття фахових навичок та стереотипів діяльності; г) мотивація самореалізації в межах фаху, що ґрунтується на вибірковості цінностей у межах обраної спеціальності [4, с. 168]. Відповідні процеси здійснюються в умовах професійної підготовки та поступового входження до фахової спільноти (Л. Мітіна, О. Зайцев), яка функціонує в певному комунікативному полі, через яке майбутні вчителі набувають досвід та формують свої уявлення про особливості педагогічної діяльності, а також знаходять можливості свого власного самовираження (О. Зайцев, В. Кабрін, Д. Карнаухов, Д. Оборина, О. Оганезова-Григоренко, А. Огурцов, В. Сонін та ін.).

Крім того, педагогічні процеси, зокрема й фахове становлення здійснюються в певному соціокультурному просторі, яке є динамічним та підпадає під вплив економічних, політичних та інших чинників. Ці реалії вимагають формування такої

ментальності майбутнього вчителя, яка спрямована на упередження, тобто мала такі ознаки, що є актуальними в умовах будь-яких соціально-супільних перетворень.

Узагальнюючи основні концептуальні положення досліджень ментальності соціокультурного напрямку, ми визначили наступні закономірності: а) зумовленість психологічних аспектів ментальності соціокультурними; б) залежність ментальності від фахового напрямку або домінуючої галузі знань; в) відповідність змістовності системі ментальних настанов і цінностей соціокультурному простору; г) загостреність менталеутворення особистості фахівця суперечностями, що виникають між усталеними формами ментальності та динамікою соціокультурних змін [4, с. 190].

Обґрунтовуючи поняття художньо-педагогічної ментальності, ми враховували, що художня ментальність у мистецькій освіті та фаховому навчанні майбутніх учителів музики і хореографії виявляється через атрибутивні (художній стиль, текст, образ, символ, мова) та процесуальні (сприйняття, емоційні ставлення, свідомість, позасвідомість, мислення, інтерпретація) властивості [5, с. 463], які, безумовно, впливають на ментальність фахівця у галузі мистецтва. А також на педагогічну ментальність – професійне якісне утворення, властиве спільноті вчителів та викладачів, які поєднані спільною метою – трансляцією накопиченого соціокультурного досвіду наступному поколінню, його вихованню в традиціях сформованих правил та норм, творчого розвитку особистості як фактору подальшого вдосконалення та збагачення культурних надбань людства, це зумовлює специфічність їх ціннісних орієнтацій, якостей, типу свідомості та стереотипів поведінки [5, с. 41].

Художньо-педагогічна ментальність є досить специфічною, зумовленою впливом особливого художньо-творчого ментального середовища, яке у навчанні вчителів музики та хореографії у ВНЗ характеризується як поліхудожнє [5, с. 45].

Процес фахового становлення супроводжується набуттям досвіду спостереження за іншими фахівцями та ототожненням себе з ними. Об'єктами ототожнення можуть бути інші студенти, вчителі, викладачі. Серед хореографів постає викладача взагалі є дуже важливою, як з хореографічно-педагогічної позиції, так і з методичної, організаційної та самоорганізаційної. Нерідко студенти ідентифікують себе з викладачем, який є безперечним авторитетом. Навіть методика викладання, розробка вимог, система оцінювання тощо повторюються ними в подальшій педагогічній діяльності.

Такий процес логічно позначити терміном "ідентифікація". Поняття ідентифікації зв'язують з іменем З. Фрейда, який розумів її як феномен, що виникає під час взаємодії індивіда та супільної групи. Е. Еріксон визначає вісім етапів розвитку людини на шляху її ідентичності зі спільнотою (Е. Еріксон, 1996), серед них динамізм зміни етапів припадає на дитинство. Проблема ідентичності та самоідентичності знайшла відображення в працях Ю. Бромлея (1983, 1987), М. Епштейна, М. Губогло (2003), Н. Vermuelen, С. Govers Hel Spinhuls (1994), Geertz (1973), J. Sandler (1987) [5, с. 117].

Отже, педагогічна ментальність здійснюється між іншим і завдяки фаховій ідентифікації.

Вагомий вплив на ментальність фахівця здійснює змістово-інформаційна складова галузі знань, яка стає домінантою професійної компетентності. Враховуючи художньо-синтезований зміст хореографії, ми визначили генералізовану якість професійної ментальності майбутніх учителів хореографії; це – "художньо-естетична домінанта особистості вчителя-танцюриста", вона забезпечує відчуття, розуміння і переживання художніх образів адекватно їх художньо-естетичному стилю, напрямку, настрою тощо у галузі хореографії як виду мистецького синтезу, що відображує життєві, природні та соціокультурні реалії. В орбіті цієї складної фахової якості визначені такі *ментально-процесуальні атрибути*:

- художньо-образне мислення – як якісна ознака, специфічна форма мислення, що забезпечує синтезійність, цілісність, асоціативність сприйняття та інтерпретацію художніх образів у художньо-комунікативних процесах танцю як різновиду мистецького синтезу;
- художньо-творча фахова рефлексія – як психологічний процес, що спрямовує духовну налаштованість особистості на самооцінювання та самовдосконалення власних ресурсів галузі хореографічної творчості та у викладанні хореографічного мистецтва, тобто спрямовує свідомість на "перехід від смислу художньо-педагогічної ситуації

(якою вона, можливо, є в дійсності або уявляється на даний момент), до смислу самих уявлень, які вони приносять у свідомість індивіда" [3, с. 249];

- креативність – як інтегративна генералізована процесуальна якість, що поєднує усі сфери фахового мистецького навчання в творчих формах хореографічного самовираження; прагнення до оригінального втілення образів літературних творів, життєвих реалій, що мають особистісну та фахову цінність; це й спонукає до творчих, нестандартних вирішень їх втілення в танцювальну форму;

- індивідуальність особистісної фахової позиції щодо оцінювання хореографічних постанов, хореографічно-педагогічних організаційних форм (концертний номер, хореографічний урок тощо);

- поліхудожня зорієнтованість – як потреба у створенні та опрацюванні усіх можливих зв'язків між видами мистецтва, їх жанрами, стилями тощо та їх втілення в хореографічно-педагогічній діяльності, виконавстві та постановочній роботі балетмейстера на основі особливої асоціативної полімодальності художнього сприйняття мистецтва та втілення його синтезованих властивостей у хореографічний образ;

- духовно-педагогічна інтенціональність, що характеризується синтезом емоційно-чуттєвих, асоціативних, творчо-інтуїтивних та пізнавально-раціональних характеристик ознак, які в сукупності забезпечують потребу та реалізацію передачі власного духовно-творчого ресурсу (знань, переживань, оцінок, суджень, вражень) іншим;

- науково-дослідна допитливість як процесуальна якість, що постійно слонукає до пошуку відповідей на питання, які виникають у складному хореографічно-педагогічному процесі.

Говорячи про вплив змісту дисципліни, що викладається, на ментальність фахівця, можемо надати деякі результати наших спостережень та експериментальних перевірок стосовно художньо-педагогічної ментальності хореографів за їх належності до обраного виду хореографії. Так, наприклад, було помічено, що студенти-хореографи, які мають виконавські переваги, компетентність та професійні інтенції до народно-сценічної хореографії більш національно зорієнтовані, полікультурно освічені, отже, їм більшою мірою відповідає така ментальна властивість як етноментальна компетентність, домінантою якої є національна свідомість. Студенти, які мають фахові переваги у спортивно-балетній хореографії більш здатні до конкуренції, більш амбіційні, прагнуть особистого творчого самовираження, налаштовані на виконавську діяльність, на підготовку своїх учнів до конкурсів і змагань. Студенти, які захоплюються сучасним танцем у більшості були більш креативні, творчо виявляли своє ставлення до образу через пошук нової індивідуальної лексики. А студенти, які були представниками класичної хореографії, більш відрізнялися поліхудожньо зорієнтованістю. Безумовно, такі результати спостережень не є закономірними, а скоріше вказують на певні тенденції. Але вони мають певне значення для стратегії організації навчального процесу. Порівняно зі студентами-музикантами можемо також стверджувати, що хореографи вже з початку навчання більш зорієнтовані на викладацьку діяльність у майбутньому і налаштовані на оволодіння технологіями управління освітою, організацію власних колективів, студій, шкіл тощо. Натомість, студенти-музиканти невпевнені у своїх педагогічних можливостях; вони під час педагогічної практики спочатку дещо розгублені, вимагають допомоги методиста або вчителя. З часом ці відчуття проходять, але впевненість у педагогічній кар'єрі вчителя в школі демонструють далеко не усі. Однак організація педагогічної практики на засадах партисипативних технологій, самостійності, відповідальності, надання можливості свободи, творчості у проектах формують художньо-педагогічний ментальний досвід, який характеризується стійкою якістю – прагнення впливати на духовний світ іншого засобами мистецтва.

Отже, як генералізовану ментальну ознаку педагогічної спільноти вчителів мистецьких дисциплін, зокрема музики і хореографії, було визначено прагнення формувати високо-моральні якості та духовну культуру учнів засобами мистецтва. Для того, щоб бути впевненими щодо означеної якості та її значущості в художньо-ментальному досвіді ми упродовж певного терміну проводили з кожним студентом співбесіду та задавали їм конкретні запитання [5, с. 283]:

1. Чи може мистецтво врятувати світ, якщо так, то яким чином?
2. Яке головне завдання вчителя мистецького профілю в роботі з дітьми?

3. Чи готовий ти використати увесь педагогічний потенціал мистецтва у формуванні моральної культури школярів?

4. У чому позитивні та негативні якості сучасних школярів?

У результаті аналізу наших співбесід ми визначили, що у цілому майбутні вчителі мистецьких дисциплін, зокрема музики і хореографії, більш налаштовані на спілкування з дітьми. Вони усвідомлюють свою морально-виховну функцію, але не розуміють, як вчитель може вплинути на моральність та особистісні якості школярів. Вони готові до творчої роботи з дітьми, але вважають, що сучасним дітям не цікаві уроки мистецтва, це впливає на їх невпевненість у педагогічній практиці, вони не завжди погоджуються з методистом і готові відступити від вимог програми, зробити урок більш цікавим для дітей. Учителі хореографії більш налаштовані на виконавську діяльність, на успіх своїх учнів у танцювальному мистецтві, тому процеси виховання для них не є пріоритетними. Студенти, що спеціалізуються в галузі світової художньої культури більш орієнтовані на проблеми художнього виховання школярів, на формування їх художнього світогляду і вважають, що впливати на дітей можна через художні образи творів мистецтва.

Узагальнюючи усе вищесказане, конкретизуємо, що професіограма майбутніх учителів хореографії ґрунтується на основі художньо-педагогічної ментальності. Остання поєднує у собі художню ментальність, що властива мистецтву, зокрема хореографії як динамічному, просторовому, синтетичному виду мистецтва, а також педагогічній ментальності, що характерна спільноті вчителів. Отже, художньо-педагогічна ментальність майбутніх учителів хореографії – інтегроване якісне утворення, процес і результат впливу хореографічного мистецтва, педагогічної організації навчання, ідентифікації з професійною спільнотою викладачів хореографії, у результаті чого формуються особистісно-фахові ментальні властивості, які поєднують фахову компетентність хореографа і вчителя, фахову хореографічно-педагогічну свідомість, що дозволяє визначати соціально-суспільні координати своєї професії та кваліфіковано і якісно, впевнено та ефективно вирішувати поточні та перспективні педагогічні завдання з художньо-естетичного розвитку школярів засобами мистецтва танцю.

Тривалі спостереження, бесіди, опитування студентів-хореографів, їх порівняння зі студентами-музикантами, дали змогу визначити пріоритетні якості майбутнього вчителя хореографії. Під час досліджень визначалася точка зору й самих студентів. Отримані дані співпали з думкою вчителів-практиків та референтної групи. Серед якостей, які стають наслідком високого рівня художньо-ментального досвіду вчителів хореографії визначено: креативність у пошуку розкриття образу як засобу пошуку індивідуального стилю та власної позиції в оцінюванні хореографічних постанов та виконання; інтеграційність мислення (музичного, кінематичного, художньо-образного); інноваційний потенціал у застосуванні мистецького синтезу щодо відображення реалій буття в хореографічних постановках; прагнення досягти успіху в художньо-естетичному розвитку учнів, їх виконавських досягнень в хореографії як засобу задоволення потреб власного творчого самовираження; самоорганізаційність та дисциплінованість щодо виконавського самовдосконалення; домінантність хореографічно-педагогічної інтенції на майбутнє.

Література

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Борис Семёнович Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
2. Державний стандарт загальної середньої освіти. Художня культура / О. Костюк, Л. Левчук, Л. Масол, О. Рудницька // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 3. – С. 2–10.
3. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін / В. Ф. Орлов. – Київ : Наукова думка, 2003. – 264 с.
4. Реброва О. Е. Методологічні основи педагогічної ментальності: культурологічний та професійний аспекти : монографія / О. Е. Реброва. – К. : НПУ ім. Драгоманова, 2012. – 283 с.
5. Реброва О. Е. Теорія і методика формування художньо-ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії : дис. ... док. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика музичного навчання"; 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Олена Євгенівна Реброва. – К., 2013. – 595 с.